

A fogyatékosággal élő emberek jogaival és társadalmi részvételével kapcsolatos lakossági attitűdök

Bernát Anikó

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet

2024. június 13.

Kontextus

- WHO 2011: az emberiség mintegy 15%-a él valamilyen fogyatékossgal
- Magyarország:
 - 2011-es Népszámlálás: 490 578 fő vallotta magát fogyatékosnak
 - 2016-os Mikrocenzus: 408 021 fő – felük (kb. 200 000 fő) 60 év alatti, tehát az érintettek családtagjaival együtt *legalább félmillió ember életét érinti közvetlenül vagy közvetetten a fogyatékossgal valamilyen formája.*
- A fogyatékossgal nem csupán biológiailag, hanem társadalmilag is meghatározott fogalom → nemcsak egészségi, hanem társadalmi hátrányt is jelent:
 - Hátrányos helyzet az egészség, iskolázottság, munkavállalás, anyagi helyzet társadalmi elfogadottság (attitűdök) tekintetében
 - Nagyobb eséllyel válnak zaklatás, erőszak vagy bűncselekmények áldozatává, általában kisebb eséllyel kapnak megfelelő jogvédelmet is, ráadásul nagy részük eleve korlátozott jogi keretek között él
 - Ez a hátrányos helyzet az egy háztartásban élő családtagokra is kiterjed, és az ő életüket, társadalmi és térbeli mobilitásukat, munkavállalásukat, szabadidős és rekreációs lehetőségeiket, valamint egészségi állapotukat is befolyásolja
- A sérülékeny kisebbségi társadalmi csoportokkal kapcsolatos társadalmi attitűdök egyfajta lakmuspapírként mutatják egy társadalom empátiáját, szolidaritását, érettségét és felelősségvállalási képességét.
- Ugyanők azonban gyakran negatív attitűdök, sztereotípiák és előítéletek alanyai: romák, hajléktalanok, szegények, LMBTQI emberek vagy épp a fogyatékos emberek.

A fogyatékos emberekkel kapcsolatos attitűdök - módszertan

- 1000 fő válaszadó; a válaszadók neme, kora, iskolai végzettsége és a lakóhelyének településtípusa szerint országos reprezentatív minta
- Kérdőíves kutatás személyes kérdezés
- TÁRKI Társadalomkutatási Intézet - 2021. október
- A társadalmi elfogadást és elutasítást öt különböző fogyatékossgal élő csoportra (mozgáskorlátozott, látás- vagy hallássérült, értelmi fogyatékos, autista) vizsgáltuk, ezeken belül külön:
 - felnőttekre és gyerekekre,
 - nőkre és férfiakra.
- A kérdések a hétköznapi élet fontosabb területeire vonatkoztak: társadalmi közelség elfogadása (szomszédként), oktatás, munkavállalás, politikai részvétel, magánélet, szórakozás

A részletes eredmények a [Társadalmi riport 2022](#) című kötetben érhetőek el:

Bernát Anikó – Petri Gábor – Vajda Dorina – Kozma Ágnes (2022): A fogyatékossgal élő emberek jogaival és társadalmi részvételével kapcsolatos lakossági attitűdök. In: Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk.): Társadalmi riport 2022, Budapest: TÁRKI https://tarki.hu/sites/default/files/2022-12/493_506TRIP2022_BernatPetriVajdaKozma.pdf

Társadalmi közelség				XY-nak ugyanolyan joga van/kellene, hogy legyen...					
	A	B	C	D	E	F	G	H	I
Egyetért-e?	A környék megfelelő, jó hely arra, hogy XY itt éljen	A környéken élők elfogadnák XY-t szomszédként	Én szívesen laknék XY közvetlen szomszédságában	házasodni	gyermeket nevelni	a nyílt munkaerőpiacon dolgozni	szavazni	ugyanazokat a szabadidős és sport lehetőségeket, programokat igénybe venni	nem fogyatékos gyerekekkel együtt járni óvodába, iskolába
				... mint a nem fogyatékos felnőtteknek/gyerekeknek					
autista felnőtt	87%	87%	89%	83%	72%	81%	75%	85%	
autista gyerek	87%	88%	90%	-	-	-	-	88%	74%
értelmi fogyatékos felnőtt	74%	74%	75%	64%	51%	64%	53%	73%	
értelmi fogyatékos gyerek	78%	77%	80%	-	-	-	-	80%	61%
mozgássérült felnőtt	91%	93%	95%	96%	93%	91%	93%	91%	
mozgássérült gyerek	92%	95%	95%	-	-	-	-	93%	91%
siket felnőtt*	94%	95%	95%	96%	96%	92%	95%	91%	-
vak felnőtt*	92%	95%	96%	96%	93%	90%	93%	90%	-

Kik elfogadóbbak/elutasítóbbak?

Csak néhány tényező befolyásolja az attitűdöket – nincs univerzális magyarázat, csak mozaikdarabok

- **Vallásosság:**

- a magukat vallásosnak tartók elfogadóbbak az autista, értelmi fogyatékos és siket emberekkel
- akik bizonytalanok abban, hogy vallásosak-e vagy sem, szintén elfogadóbbak az értelmi fogyatékos gyerekekkel és a siketekkel.

- **Lakóhely:**

- a budapestiekhez képest bármely más településtípuson (megyeszékhelyen, a városban, illetve a községben) élők is elfogadóbbak az autista gyerekekkel, valamint értelmi fogyatékos gyerekekkel és felnőttekkel.
- A mozgássérült felnőttekkel és siketekkel csak a megyeszékhelyen és községben élők elfogadóbbak a budapestieknél, míg a mozgássérült gyerekekkel, valamint a vakokkal pedig csak a megyeszékhelyen élők.

- **Iskolai végzettség:**

- az autista gyerekekkel a felsőfokú végzettségűek, míg a siketekkel a középfokú végzettségűek elfogadóbbak

- **Anyagi helyzet:**

- A siket és vak felnőttekkel a tehetősebbek (a két legmagasabb jövedelmi ötödbe tartozók) kevésbé elfogadók, bár az elfogadás még így is magas szintű e két csoport esetében.
- Az autista felnőttek elfogadása összefüggést mutat a válaszadó szubjektív anyagi jólétével is.

Összegzés: ellentmondások, dilemmák – 1.

1. ellentmondás: magas elfogadottság az érzékszervi és mozgássérültek esetében, alacsony elfogadottság az autista és az értelmi fogyatékos emberekkel kapcsolatban

E két csoportban közös az, hogy mindkettő elsősorban a személy kognitív működését és viselkedését érinti, és általában “láthatatlan”. Ez az eredmény nagyrészt összhangban van az elérhető nemzetközi adatokkal. (Scior *et al.* 2020). Lehetséges magyarázatok:

- ***Szociálpszichológiai magyarázat – kontakt-hipotézis:*** a kevésbé ismert társadalmi csoportokkal szemben gyakran nagyobb a többség előítéletessége. Oka a személyes vagy az ennél közvetettebb kapcsolat hiánya: a társadalom nem ismer és ritkán találkozik ilyen emberekkel, és tart az ismeretlentől, idegentől (Allport 1999).
- ***A társadalmi struktúrák szerepe:*** összefüggés lehet a társadalmi elfogadottság és állam által nyújtott szolgáltatások és jogok fejlettsége között (Scior *et al.* 2020). Az értelmi fogyatékosággal élő és autista emberek szolgáltatásokkal való ellátottsága rendkívül alacsony már az oktatási rendszertől kezdve, felnőtt korban pedig többségük teljesen ellátatlan (pl. Bass 2008; Kozma *et al.* 2020). A többségi társadalom hozzáállása akkor válhat pozitívabbá, ha a nagy állami rendszerek megfelelőbb jogokat és szolgáltatásokat biztosítanak az érintetteknek, ami részben integrációhoz és társadalmi láthatósághoz is vezethet.
- ***A média teljes spektrumának szerepe:*** a médiában sugárzott fogyatékosággal kapcsolatos előítéletek forrása lehet – ld. Svastics Carmen előadását

Összegzés: ellentmondások, dilemmák – 2.

2. ellentmondás: magas társadalmi elfogadottság – alacsony fokú társadalmi integráció:

- *Adatok alapján:* szinte az összes fő mutató alapján – jövedelem, iskolázottság, egészségi állapot – a fogyatékos emberek a leginkább hátrányos helyzetű csoportok közé tartoznak (Kozma et al. 2020).
- *Az érintettek által megélt tapasztalatok alapján:* a fogyatékos embereket érő strukturális hátrányok (pl. akadálymentesítés, oktatási integráció hiánya, szegénység stb.) a kevésbé elfogadó társadalmi attitűdökkel és ezek mindennapi érzékelésével párosulva negatív hatással vannak a fogyatékos emberek és családjaik életére, életminőségére és jogaik érvényesítésére (Petri et al. 2023).

3. ellentmondás: szigorúbbak a társadalmi attitűdök, mint a jogi keretek:

- A társadalmi attitűdök (előítéletek) a fogyatékosággal élő emberek gyermekvállalási és/vagy szavazati jogával kapcsolatban ellentmondanak nemcsak a nemzetközi, de hazai jogszabályokban is garantált alapvető emberi jogoknak (lásd Gurbai 2016; Könczei–Hernádi 2016).

További lehetséges kutatási kérdések

- az attitűdöket viszonylag szűken értelmeztük a társadalmi közelség (szomszédság), illetve bizonyos jogok gyakorlásának elfogadásaként, ami aránylag keveset árul el a különböző fogyatékossgal élő emberekkel kapcsolatos előítéletek tartalmáról és dinamikájáról, amely további vizsgálatot igényelne.
- A kérdőívre történő válaszadás esetleges, társadalmi megfelelésből eredő torzítása (megfelelési kényszer), illetve hogy a felvállalt attitűdök nem feltétlenül képeződnek le a mindennapi cselekvés szintjére. Ezért fontos lenne a stigmatizáltság mindennapi tapasztalatainak, illetve a diszkriminatív gyakorlatokkal való összefüggésük célzottabb vizsgálata.

Hivatkozások

- Allport, G. W. (1999): Az előítélet. Budapest: Osiris Kiadó.
- Bass, L. (szerk. 2008): Amit tudunk és amit nem... az értelmi fogyatékos emberek helyzetéről Magyarországon. Kézenfogva Alapítvány, Budapest.
- Bernát A. – Petri G. – Vajda D. – Kozma Á. (2022): A fogyatékossgal élő emberek jogaival és társadalmi részvételével kapcsolatos lakossági attitűdök. In: Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk.): Társadalmi riport 2022, Budapest: TÁRKI https://tarki.hu/sites/default/files/2022-12/493_506TRIP2022_BernatPetriVajdaKozma.pdf
- Gurbai S. (2016): A gondnokság alá helyezett személyek választójoga a nemzetközi jog, az európai regionális jog és a komparatív közjog tükrében. Budapest: Pázmány Press.
- Kozma Á. – Petri G. – Bernát A. (2020): Kiszolgáltatottság és stagnálás: fogyatékos emberek társadalmi helyzete a 2010-es években. In: Kolosi, T. – Szelényi, I. – Tóth I. Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 2020. Budapest: TÁRKI, 381–403. https://www.tarki.hu/sites/default/files/2020-10/381_403_Kozma_Petri_Bernat_web.pdf
- Könczei Gy. – Hernádi I. (szerk. 2016): *Az esélyegyenlőségtől a Taigetoszig? Fogyatékossgtudományi eredmények a „másik oldal” megértéséhez.* Budapest: L’Harmattan Kiadó.
- Petri, G. – Á. Turnpenny – A. Bernát (2023):. When legislation is not enough: the adverse environment for independent living in Hungary. *International Journal of Disability and Social Justice*, Vol 1 DOI:10.13169/intljofdissocjus.3.1.0042
- Scior, K. – A. Hamid – R. Hastings – S. Werner – C. Belton – A. Laniyan – M. Kett (2020): Intellectual disability stigma and initiatives to challenge it and promote inclusion around the globe. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, Vol. 17, No. 2., 165-175. p.

Köszönöm a figyelmet!

bernat@tarki.hu